

Politik İstikrar, Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yükselen Piyasa Ekonomileri Örneği

Emre Şakar¹

Özet

Politik istikrar ve etkili kamu harcama yönetimi, özellikle kurumsal kırılganlıkların ve mali baskıların sıkça görüldüğü yükselen piyasa ekonomilerinde, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın temel unsurları arasında yer almaktadır. Bu çalışma, 2002–2023 dönemi için seçilmiş 30 yükselen piyasa ekonomisinden oluşan bir panel veri seti kullanarak politik istikrar, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerini incelemektedir. Paneldeki heterojenliği ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel Granger nedensellik testi ile değişkenler arası etkileşimler ampirik olarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu ortaya koymakta olup makroekonomik performansın maliye politikalarını yönlendirdiğini göstermektedir. Ayrıca, politik istikrar ile kamu harcamaları arasında çift yönlü nedensel bir ilişki saptanmış; bu da yönetim koşullarının hem kamu harcamalarını etkilediğini hem de bu harcamalardan etkilendiğini ortaya koymuştur. Öte yandan, politik istikrar ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Bu sonuçlar, politik istikrarın kamu harcamaları özelinde kamu maliyesi üzerindeki kritik rolünü vurgularken, yönetim ve kamu kaynaklarının dağılımı arasındaki karşılıklı etkileşimin altını çizmektedir. Çalışma, yükselen piyasa ekonomilerine özgü ampirik kanıtlar sunarak literatüre katkı sağlamakta ve kurumsal kalitenin güçlendirilmesinin daha etkili ve duyarlı maliye politikalarının geliştirilmesine katkı sunabileceğini öngörmektedir.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, emre.sakar@usak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4309-2884

1. Giriş

Son yıllarda yükselen piyasa ekonomileri, liderlik değişimlerinden sivil huzursuzluk dönemlerine kadar, genellikle mali dalgalanma ve dalgalı ekonomik performansla aynı zamana denk gelen bir dizi siyasi geçiş yaşamıştır. Örneğin Brezilya’da 2016 yılında yaşanan siyasi krizin ardından, artan sosyal talepler nedeniyle kamu harcamaları artmış, yatırımcı güveni azalmış ve nihayetinde politik dalgalanmalar ekonomik büyümenin yavaşlamasına katkıda bulunmuştur (Holland, 2019). Arjantin’de ise 2018-2019 döneminde, para biriminin çöküşü ve siyasi kutuplaşma eşliğinde IMF destekli kemer sıkma politikalarına dönüş maliye politikasını önemli ölçüde değiştirmiş ve kamu harcamalarını kısıtlamıştır (Abal Medina, 2020). 2014 ile 2018 yılları arasında Güney Afrika, Jacob Zuma’nın cumhurbaşkanlığı döneminde, yaygın kurumsal yolsuzluk ve siyasi müdahale iddialarıyla (genellikle “devletin ele geçirilmesi” olarak anılan) simgeleşen önemli yönetim zorlukları mali güvenilirliği zedelemiş, kamu borcunun artmasına katkıda bulunmuş ve yatırımcıların hükümetin kamu maliyesini etkin bir şekilde yönetme kabiliyetine olan güvenini sarsmıştır (Mlambo ve Masuku, 2020). Pakistan’da, 2017-2022 yıllarında sık sık yaşanan liderlik değişiklikleri ve sivil-askeri gerilimler dahil olmak üzere siyasi istikrarsızlık, tutarlı maliye politikası uygulamalarını bozmuş ve Uluslararası Para Fonu’ndan (IMF) tekrar mali yardım alınmasını gerektirmiştir (Dogar ve Khalid, 2024). Filipinler, 2016-2022 Duterte yönetimi döneminde, özellikle altyapı ve sağlık alanlarında kurumsal tartışmalar ve öngörülemeyen politika değişikliklerinin yanı sıra kamu harcamalarında artış yaşadı (Patalinghug, 2024). Doğu Avrupa’da Romanya, 2017-2019 yılları arasında yönetim istikrarsızlığı yaşadı ve kısa sürede birçok başbakan istifa etti, bu da AB fonlarının kullanımı ve maliye politikasının uygulanmasını etkiledi (Felicia, 2023). Bu örnekler, gelişmekte olan ekonomilerde politik istikrarsızlığın mali disiplini bozabileceğini, harcama önceliklerini değiştirebileceğini ve nihayetinde gelişmekte olan piyasalarda uzun vadeli ekonomik büyümeyi kısıtlayabileceğini göstermektedir. Yükselen piyasa ekonomileri ve gelişmekte olan ülkeler genelinde politik istikrardaki değişiklikler sıklıkla maliye politikasının oluşturulmasını ve uygulanmasını, bu da makroekonomik sonuçları etkilemektedir (Altun, 2016). Bu dinamikler daha geniş ve yeterince araştırılmamış bir soruya işaret etmektedir: politik koşullar kamu harcama davranışını nasıl şekillendirmektedir ve kurumsal yapıların değişkenlik gösterdiği ekonomilerde uzun vadeli ekonomik büyüme üzerindeki etkileri nelerdir?

Kamu harcamaları, toplam talebi, gelir dağılımını ve verimliliği etkileyebilen bir maliye politikası aracı olarak merkezi bir rol oynamaktadır.

Bu nedenle kamu harcamalarının bileşimi, verimliliği ve sürdürülebilirliği, özellikle mali kaynakların kısıtlı olduğu gelişmekte olan ülkelerde ve yükselen piyasa ekonomilerinde, ekonomik büyüme üzerindeki uzun vadeli etkilerinin belirlenmesinde çok önemlidir. Kamu harcamaları bir dizi ekonomik, kurumsal, siyasi, demografik ve sosyal faktörden etkilenmektedir (Facchini, 2018). Kamu harcamalarının temel ekonomik belirleyiciler arasında genel olarak milli gelir düzeyleri, ekonomik büyüme oranı, enflasyon, kamu borcu, dış yardım ve hibeler yer almaktadır (Fan vd., 2008). Ancak, özellikle yükselen piyasa ekonomilerinde kurumsal kalite ve siyasi koşullar da eşit derecede önemli belirleyiciler olarak ortaya çıkmaktadır (Herrera-Echeverri vd., 2014, Chan ve Abd Karim 2012). Politik istikrar, kamu harcamalarının bileşimi, verimliliği ve yörüngesini şekillendirmede kritik bir rol oynamakta; istikrarlı siyasi ortamlarda hükümetlerin altyapı, sağlık ve eğitim gibi kalkınma odaklı harcamaları vurgulayan uzun vadeli mali stratejiler izlemesi daha olasıdır (Acemoglu ve Robinson, 2012, Rodrik, 2000). İstikrarlı kurumlar ayrıca bütçenin daha iyi uygulanmasını, şeffaflığı ve hesap verebilirliği kolaylaştırır (Acemoğlu, 2005, North, 1990). Buna karşılık, politik açıdan istikrarsız dönemler genellikle parçalı koalisyonlar, rejim belirsizliği veya popülist baskılarla şekillenerek düzensiz, verimsiz veya kayırmaya dayalı kamu harcamalarına yol açabilir. Politik istikrarsızlık ayrıca borçlanma maliyetlerini artırabilir ve mali alanı daraltarak harcama seçeneklerini daha da kısıtlayabilir (Bohn, 2022, Rayp ve Van De Sijpe, 2007). Dolayısıyla, politik istikrar aynı zamanda kamu harcamalarının hem büyüklüğünün hem de yapısının doğrudan belirleyicisi konumundadır.

Politik istikrar, bir ülkenin siyasi ortamının ne ölçüde öngörülebilir, güvenli ve hükümetin düşmesi, şiddetli çatışma, sivil huzursuzluk veya sık sık politikaların değiştirilmesi gibi büyük aksaklıklardan uzak olduğunu ifade eder (Hurwitz, 1973). Kurumların dayanıklılığını, liderliğin meşruiyetini ve siyasi güdümlü şiddet veya terörizmin yokluğunu kapsar. Politik istikrar makroekonomik performansın kritik bir kurumsal belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. İstikrarlı siyasi sistemler yatırımcı güvenini teşvik etme, politika belirsizliğini azaltma ve uzun vadeli planlama ve yatırım için elverişli bir ortam yaratma eğilimindedir (Darby vd., 2004). Ayrıca politik istikrar, hükümetlerin tutarlı ve güvenilir ekonomik stratejiler uygulamasına olanak tanıyarak maliye ve para politikalarının etkinliğini artırır. Kurumsal kırılganlığın daha belirgin olduğu yükselen piyasa ekonomilerinde istikrarsızlık düzensiz politika değişimlerine, verimsiz kamu harcamalarına, sermaye kaçışına ve ekonomik büyüme beklentilerinin azalmasına yol açabilir (Pitterle vd, 2015).

Ekonomik büyüme sermaye birikimi, işgücü verimliliği, teknolojik yenilik ve kurumsal kalite gibi birçok faktörden etkilenmekte, büyümenin sürdürülmesinde özellikle yönetim, eğitim ve altyapı önemli rol oynamaktadır (Chirwa ve Odhiambo, 2016). Dolayısıyla, politik istikrar ve kamu harcamalarının rolleri de dahil olmak üzere büyümenin belirleyicilerinin ortaya konması, etkili ekonomi politikalarının şekillendirilmesi açısından kritik önem taşımaktadır. Kamu harcamaları, politik istikrar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, özellikle yükselen piyasa ekonomilerinde sürdürülebilir kalkınmayı sağlayan kurumsal ve politik mekanizmaların ortaya konması açısından önem arz etmektedir. Bu üç değişken birbiriyle derinden bağlantılıdır. Politik istikrar hükümetin etkili mali politikalar oluşturma ve uygulama kabiliyetini etkilemekte, kamu harcamaları kamu hizmetlerinin sunulması ve ekonomik faaliyetlerin canlandırılması için birincil araç olarak hizmet etmekte ve nihayetinde ekonomik büyüme bu çabaların daha geniş çaplı başarısını veya başarısızlığını yansıtmaktadır (Rayp ve Van De Sijpe, 2007). Bunlar arasındaki dinamiklerin ayrıştırılması, politika yapıcılarının istikrarlı yönetimin daha verimli harcamalara yol açıp açmadığını ve bu harcamaların uzun vadeli büyümeye dönüşüp dönüşmediğini değerlendirmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, kurumsal kırılganlığın ve politika değişkenliklerinin daha belirgin olduğu gelişmekte olan piyasalarda bu ilişkilerin incelenmesi, yönetim kalitesinin ekonomik dayanıklılığı ve kaynak dağılımını nasıl etkilediğine dair fikir verir. Bu ilişkilerin anlaşılması, kurumları güçlendirmeyi, mali verimliliği artırmayı ve kapsayıcı büyümeyi teşvik etmeyi amaçlayan reformlara rehberlik edebilir.

Diğer yandan, politik istikrar ve ekonomik büyümenin kamu harcamaları üzerindeki etkisini ortaya koymak, mali kapasitenin genellikle sınırlı olduğu ve kurumsal yapıların hala gelişmekte olduğu yükselen piyasa ekonomileri bağlamında özellikle önemlidir. Politik istikrar sadece kamu harcamalarının büyüklüğünü ve yönünü değil aynı zamanda verimliliğini ve sürdürülebilirliğini de etkiler (Wandeda vd., 2021). İstikrarlı hükümetler genellikle uzun vadeli mali planlamaya bağlı kalma, kalkınma odaklı yatırımlara öncelik verme ve siyasi amaçlı veya kısa vadeli popülist harcamalardan kaçınma konusunda daha yeteneklidir. Bunun aksine, politik istikrarsızlık, verimsiz tahsislere veya huzursuzluğu yatırtmak ya da seçim kazanımlarını güvence altına almak amacıyla aşırı harcamalara yol açabilir. Benzer şekilde, ekonomik büyümenin yörüngesi mali alanı doğrudan şekillendirir. Genişleme dönemlerinde hükümetler daha fazla gelire ve yatırım yapma esnekliğine sahip olabilirken, gerileme dönemlerinde konjonktür karşıtı harcamaları artırma veya harcamaları tamamen azaltma baskısıyla karşılaşabilirler. Ekonomik ve siyasi dalgalanmaların sıklıkla kesiştiği gelişmekte olan piyasalarda, bu fak-

törlerin kamu harcama kalıplarını nasıl etkilediğini analiz etmek, sürdürülebilir maliye politikası tasarlamak için çok önemlidir.

Politik açıdan istikrarlı ortamlarda hükümetlerin kısa vadeli önlemler yerine uzun vadeli kalkınma stratejileri izleme olasılığı daha yüksektir (Darby vd., 2004). Bu da sürdürülebilir ekonomik büyüme için kritik önem taşıyan altyapı, eğitim ve sağlık gibi sermaye harcamalarına daha fazla yatırım yapılmasını sağlar. Ayrıca politik istikrar politika sürekliliğini ve kurumsal öngörülebilirliği teşvik ederek bütçe planlamasını ve uygulamasını geliştirir (Yabré ve Semedo, 2021). Bunun aksine, istikrarsız rejimlerde sık sık liderlik değişiklikleri, yasama tikanıklığı veya sivil huzursuzluk yaşanarak bütçe döngüsü bozulabilmektedir. Diğer yandan, istikrarlı siyasi ortamlar kamu güveni oluşturma ve vergi uyumunu artırma eğilimindedir (Bakar vd., 2023). Bu da mali alanı genişletebilir ve kaynakların daha stratejik bir şekilde tahsis edilmesine olanak tanıyabilir. Politik istikrar yatırımcılar tarafından talep edilen risk primini azaltarak borçlanma maliyetlerini düşürür ve kamu yatırımları için dış finansmana erişimi artırır (Bohn, 2022). Bu kanallar birlikte, politik koşulların kamu harcamalarının hem miktarını hem de kalitesini doğrudan ve dolaylı olarak nasıl etkileyebileceğini göstermektedir.

Politik istikrar, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki münferit ilişkiler üzerine geniş bir literatür bulunmasına rağmen, özellikle yükselen piyasa ekonomileri bağlamında bu üç değişken arasındaki birleşik etkileşimi inceleyen nispeten az sayıda çalışma bulunmaktadır. Mevcut araştırmaların çoğu ya siyasi kurumların ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğine ya da maliye politikasının büyüme sonuçlarını nasıl etkilediğine odaklanma eğilimindedir. Bu bağlamda, bu çalışma yükselen piyasa ekonomilerinde kamu harcamaları, politik istikrar ve ekonomik büyüme arasındaki nedensel etkileşimi incelemeyi hedeflemektedir. Bu çalışma ampirik literatüre üç şekilde katkıda bulunmayı amaçlamaktadır: Birincisi, toplam kamu harcamaları, politik istikrar ve ekonomik büyüme arasındaki nedenselliği makro düzeyde birlikte analiz eden ilk çalışmalardan biri olacaktır. İkinci olarak, veri setinin özellikleri göz önüne alındığında, değişkenler arasındaki ilişkinin uzun bir dönemi kapsayan panel veri analizi kullanılarak analiz edilmesi, uzun vadeli eğilimlerin daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini sağlayacaktır. Üçüncü olarak, araştırma konusu, mali kapasitenin genellikle sınırlı olduğu ve kurumsal yapıların hala gelişmekte olduğu yükselen piyasa ekonomilerinde incelenmiştir. Seçilen örneklem, gelişmekte olan ülkelerde politik istikrar, toplam kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşim hakkında belirli çıkarımlar yapılmasına katkıda bulunacaktır.

Çalışmaya ilişkin hipotezler ve araştırma soruları aşağıda verilmiştir:

Hipotezler:

H1: Politik istikrar, yükselen piyasa ekonomilerinde kamu harcamaları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir.

H2: Daha yüksek ekonomik büyüme, yükselen piyasa ekonomilerinde kamu harcamalarının artmasıyla ilişkilidir.

H3: Yükselen piyasa ekonomilerinde politik istikrar ile kamu harcamaları arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.

H4: Ekonomik büyümenin kamu harcamaları üzerindeki etkisi, politik istikrar düzeyine göre farklılık gösterir.

Araştırma Soruları:

1. Politik istikrar, gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde kamu harcamalarını nasıl etkiler?

2. Gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişki nedir?

3. Politik istikrar düzeyi ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi ne ölçüde etkilemektedir?

Çalışmanın sonraki kısımları şu şekilde yapılandırılmıştır: Bölüm 2’de politik istikrar, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme dolaylı veya dolaysız etkileşimine ilişkin ilgili akademik literatür incelenmektedir. Bölüm 3’te veriler, ekonometrik modeller ve testler sunulmaktadır. Bölüm 4’te araştırma bulguları ortaya konulmakta ve çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

2. Literatür Taraması

Politik istikrar, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimi anlamak, özellikle kurumsal kırılganlık ve mali kısıtlamaların sıklıkla bir arada görüldüğü gelişmekte olan ülkeler ve yükselen piyasa ekonomileri için giderek daha önemli hale gelmiştir (Altun, 2016, Masry, 2015, Shabbir vd., 2016). Bu literatür taraması, politik istikrar, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki dolaylı ve dolaysız etkileşimi ilgili mevcut teorik ve ampirik araştırmalar kapsamında genel olarak özetlemeyi amaçlamaktadır.

Politik istikrar, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, birçok temel ekonomik ve politik teoride derin kökleri olan bir konudur. Kamu harcamalarındaki artışı açıklayan temel teorilerden biri, 19. yüzyılın sonlarında Alman ekonomist Adolph Wagner tarafından ortaya atılan Wagner Yasasıdır. Wagner, ekonominin büyümesi ve kişi başına gelirin

artmasıyla birlikte eğitim, sağlık, altyapı ve sosyal koruma gibi kamu hizmetlerine olan talebin artma eğiliminde olduğunu ve bunun da kamu sektörünün büyümesine yol açtığını öne sürmüştür (Musgrave & Musgrave, 1989:114). Buna karşılık, Keynesyen teori, özellikle ekonomik durgunluk dönemlerinde ekonomik faaliyeti canlandırmada kamu harcamalarının aktif rolünü vurgulayarak kamu harcamalarının büyüme üzerindeki nedensel etkisini öne çıkarmaktadır. Bu iki paradigma, temel olarak farklı iki nedensel yönü yansıtmaktadır: Keynesyen görüş, kamu harcamalarını ekonomik çıktının itici gücü olarak görürken, Wagner Yasası, kamu harcamalarının ekonomik genişleme ve buna bağlı olarak kamu mal ve hizmetlerine olan talebin artmasının bir sonucu olduğunu savunur (Magazzino, 2012).

Kurumsal açıdan ise içsel büyüme teorisi, hükümet politikalarının, özellikle eğitim, altyapı ve sağlıkla ilgili politikaların, uzun vadeli üretkenliği ve büyümeyi artırabileceğini öne sürerek analizi genişletir (Çiftçi ve Aykaç, 2011). Bu teori, kamu harcamalarının büyüklüğünden çok kalitesini ve bileşimini vurgular. Ayrıca, Kamu Tercihi Teorisi, yeniden seçilme teşvikleri ve rant arayışı gibi siyasi motivasyonların, özellikle istikrarsız politik ortamlarda mali öncelikleri bozabileceği fikrini ortaya atar (Yolal, 2018). Acemoglu vd. (2005) ve North (1990) politik istikrar da dahil olmak üzere kurumların ekonomik performansın temel belirleyicileri olduğunu savunmaktadırlar. Politik açıdan istikrarlı ortamlarda, hükümetler tutarlı ve kalkınma odaklı harcama politikaları uygulamaya daha yatkındır. Oysa istikrarsızlık politika belirsizliğine, kısa vadeli popülist harcamalara ve mali verimliliğin azalmasına yol açabilir. Bu teoriler, politik istikrarın kamu harcamalarının etkinliğini ve öngörülebilirliğini artırdığı ve bunun da ekonomik büyümenin gidişatını etkilediği beklentisini ortaya koymaktadır. Ancak, bu teoriler aynı zamanda geri besleme döngüleri, bölgesel farklılıklar ve kendine özgü dinamikler gibi ilişkilerin ortaya çıkmasına da kapı açmaktadır. Tüm bu unsurlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve yükselen piyasa ekonomilerinde, ampirik araştırmaların yapılmasını gerektirmektedir.

Politik istikrar genellikle daha düşük belirsizlik, daha iyi yönetim ve artan yatırımcı güveni ile ilişkilendirilir (Hurwitz, 1973). Bunların tümü sürdürülebilir ekonomik performans için kritik öneme sahip unsurlardır. Teorik olarak, istikrarlı politik ortamların uzun vadeli ekonomik politikaların tasarlanmasını ve uygulanmasını kolaylaştırdığı, üretken yatırımları teşvik ettiği ve işlem ve uygulama maliyetlerini azalttığı düşünülmektedir. Buna karşılık, politik istikrarsızlık politika öngörülemezliğine yol açabilir, piyasaları bozabilir ve hem yerli hem de yabancı yatırımları caydırabilir. Acemoglu ve Robinson (2000), ekonomik kalkınma için güçlü kurumların varlığı ve demokrasinin önemi olarak politik istikrarı işaret ederek, güçlü kurumların

politik istikrar ve demokratik yönetim tarafından destekleneceğini ve bu kurumların güçlü ekonomik büyüme sağlayacağını göstermişlerdir. Politik istikrarsızlık mülkiyet hakları ve sözleşmelerin uygulanması konusunda belirsizlik yaratarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir (Barro, 1996).

Aisen ve Veiga (2013), 1960-2004 döneminde 169 ülkeden oluşan örneklemde genelleştirilmiş momentler yöntemini (generalized method of moments, GMM) kullanarak politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişler ve politik istikrarsızlığın artmasının, öncelikle verimliliği ve fiziki ve insani sermaye birikimini düşürerek kişi başına GSYİH büyümesini önemli ölçüde azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Tang ve Abosedra (2014), 2001 ile 2009 yılları arasında 24 MENA ülkesinden elde ettikleri verileri hem statik panel modelleri hem de dinamik GMM tahmincileri kullanarak analiz ederek turizm, enerji tüketimi ve politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmışlar; bulguları turizm ve enerji kullanımının büyümeyi önemli ölçüde artırdığını, politik istikrarsızlığın ise ekonomik performansı olumsuz etkilediğini doğrulamıştır. Benzer şekilde, Jong-A-Pin (2009) açıklayıcı faktör analizi yoluyla politik istikrarsızlığın çok boyutlu doğasını araştırmış ve dinamik sistem-GMM panel yaklaşımını kullanarak, yalnızca politik rejimin istikrarsızlığının ekonomik büyüme üzerinde güçlü ve önemli bir olumsuz etkiye sahip olduğunu, kabine değişiklikleri, sosyal huzursuzluk ve rejimin istikrarı gibi politik istikrarsızlığın farklı boyutlarının ekonomik performansın düşmesiyle güçlü bir korelasyon içinde olduğunu doğrulamıştır. Gelişmekte olan ülkeler ve yükselen piyasa ekonomileri için bu ilişki daha da belirgin olabilir. Bu ülkeler genellikle daha zayıf kurumsal yapılara, daha kırılgan hukukun üstünlüğü ilkesine ve politika değişikliklerine daha fazla duyarlılığa sahiptir (West ve Desai, 2002). Bu tür ortamlarda, politik istikrarsızlık sadece uzun vadeli yatırımları caydırmakla kalmaz aynı zamanda sermaye kaçışına, para biriminin değer kaybetmesine ve makroekonomik göstergelerde dalgalanmaya da yol açabilir.

İstikrarsızlığın olumsuz etkileri konusunda genel bir mutabakat olmasına rağmen, bazı çalışmalar, demokratik geçişler veya yolsuzlukla mücadele hareketleri gibi belirli siyasi değişimlerin, kurumsal güçlenmenin eşlik etmesi halinde uzun vadeli kazançlara yol açabileceğini belirtmektedir (Acemoglu ve Robinson, 2012, Rodrik, 2000). Bu durum, siyasi değişimin sıklığı veya yoğunluğu kadar niteliği ve yönünün de önemli olduğunu ortaya koymakta ve bu kapsamdaki analizlerin önemini vurgulamaktadır (Campos ve Nugent, 2002).

Akademik literatürde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, çok sayıda ampirik araştırmada incelenmiştir. Birçok çalışma, kamu harcamalarının ekonomik performans üzerindeki etkisine odaklanırken, diğerleri ekonomik büyümenin kamu harcamalarının düzeyini ve yapısını nasıl etkilediğini araştırmaktadır. Her iki literatürden seçilen bazı çalışmalar özetlenmiştir. Örneğin, Bose, Haque ve Osborn (2007), 1970'ler ve 1980'lerde 30 gelişmekte olan ülkede kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, bütçe kısıtlamalarını dikkate alan panel regresyon teknikleri kullanarak incelemiş ve sermaye harcamalarının, özellikle eğitim alanındaki harcamaların, büyüme üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahip olduğunu, cari harcamaların ise böyle bir etkiye sahip olmadığını tespit etmişlerdir. Alexiou (2009), 1995-2005 döneminde Güneydoğu Avrupa'daki yedi geçiş ekonomisinde sabit etkiler içeren panel veri yaklaşımı kullanarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş ve kamu yatırımları, beşeri sermaye ve altyapı harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde önemli bir olumlu etkiye sahip olduğunu, ancak genel kamu büyüklüğünün böyle bir etkiye sahip olmadığını saptamıştır. Lupu vd. (2018), 1995-2015 yıllarına ait üç aylık verileri kullanarak ARDL modeli ile fonksiyonel olarak sınıflandırılmış kamu harcamalarının 10 Orta ve Doğu Avrupa AB üye ülkesinin ekonomik büyümesi üzerindeki etkilerini analiz etmişler ve eğitim ve sağlık harcamalarının büyümeyi teşvik ederken, savunma, genel kamu hizmetleri ve sosyal refah harcamalarının olumsuz etkilerini belirlemişlerdir. Jain vd., (2021), GMM ve eşik regresyon modellerini uygulayarak 2007'den 2016'ya kadar seçilmiş Güney Asya, BRICS ve diğer gelişmekte olan ekonomilerde hükümet büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasındaki doğrusal olmayan ilişkiyi araştırmış ve Armey eğrisi hipotezini destekleyen güçlü kanıtlar bulmuşlardır. Bu hipoteze göre, hükümet harcamalarının büyüme üzerindeki olumlu etkisinin tersine döndüğü optimal kamu harcama eşikleri bulunmaktadır.

Wu vd., (2010), Hurlin panel Granger nedensellik testini 1950-2004'e dönemi için 182 ülkeyi kapsayan geniş bir panele uygulayarak, Wagner Yasası ve Keynesyen hipotezi destekleyen güçlü kanıtlar bulmuşlardır. Bu kanıtlar, düşük gelirli ülkeler hariç, çoğu alt örnekleme kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir. Düşük gelirli ülkelerde ise zayıf kurumların ve verimsizliğin bu ilişkiyi engelleyebileceği sonucuna ulaşmışlardır. Hossain vd. (2024), Dünya Bankası tarafından tanımlanan dört gelir grubunu temsil eden 20 ülkede 1991-2018 dönemi için eşbütünleşme testleri ve panel ARDL tahmini ile Wagner Yasası'nın geçerliliğini araştırmışlar ve değişkenler arasında uzun vadeli ilişkiler ve ekonomik yakınsama kanıtlarına rağmen, test

edilen beş versiyonun hiçbirinde Wagner Yasası'nı destekleyen ampirik kanıt bulamamışlardır. Günay ve Aygün (2022), 1990-2019 döneminde 30 Sahra Altı Afrika ülkesini genişletilmiş ortalama grup tahmincisi (Augmented Mean Group Estimator, AMG) kullanarak analiz etmiş ve hükümet harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir olumsuz etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Bu bulgu, Keynesyen yaklaşımı desteklemekte ve Barro'nun (1990) kamu harcamalarının her zaman büyümeyi artırmadığı görüşüyle uyumludur. Udo vd. (2016), panel veri analizi kullanarak 16 Batı Afrika ülkesinde Wagner Yasası ve Keynesyen yaklaşımın geçerliliğini araştırmışlar, bazı ülkelerde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü veya tek yönlü nedensellik görülürken, diğerlerinde nedensellik saptanmamıştır. Uçal (2023), Westerlund panel eşbütünleşme ve Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testlerini kullanarak 1995-2018 yılları arasında 16 Euro bölgesi ülkesinde Wagner Yasası'nın geçerliliğini incelemiş ve ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru uzun vadeli bir ilişki ve tek yönlü nedensellik tespit etmiştir. Böylece, seçilen örneklem ve dönem için Wagner Yasası'nın geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Görüldüğü üzere, çeşitli çalışmaların ampirik bulguları, farklı zaman dilimleri ve ülke grupları arasında farklılık göstermektedir. Bu durum, Wagner Yasası ve Keynesyen yaklaşımın geçerliliğini değerlendirmek için ülkeye ve bölgeye özgü ampirik analizlerin yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu tür özel değerlendirmeler, etkili ve koşullara duyarlı politika önerileri geliştirmek için çok önemlidir. Yükselen piyasalarda, kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkileri, mali alan, yönetim kapasitesi ve kurumsal çerçevelerdeki farklılıklar nedeniyle önemli ölçüde değişebilir. Kamu mali yönetimi sistemleri daha iyi olan ülkeler, hükümet harcamalarının büyümeyi artırıcı etkilerini daha fazla hissetme eğilimindedir. Tersine, verimsizlik, yolsuzluk veya bütçe tahsisine siyasi müdahale ile boğuşan ekonomilerde, kamu harcamaları piyasa teşviklerini bozabilir ve sürdürülebilir büyüme sağlayamayabilir.

Literatürdeki politik istikrar ile kamu harcamaları arasındaki ilişki, daha çok yönetim koşullarının kamu harcamalarının büyüklüğünü, bileşimini ve verimliliğini nasıl şekillendirdiğine odaklanmaktadır. Örneğin, Chan ve Abd Karim (2012), veri zarflama analizi ve tobit regresyonu kullanarak 2000-2007 yılları arasında seçilmiş doğu Asya ülkelerinde kamu harcamalarının verimliliğini ve politik ve ekonomik faktörlerin kamu harcamalarının verimliliği üzerindeki etkisini analiz etmişler, politik istikrar ile mali özgürlüğün kamu harcamalarının verimliliği üzerinde olumlu etkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Rayp ve Van De Sijpe (2007), veri zarflama analizi ile 52 gelişmekte olan ülkede kamu harcamalarının verimliliğini incelemişler, politik

istikrar, yapısal ülke özellikleri ve yönetim göstergelerinin verimliliği en önemli şekilde etkilediğini ve Asya ülkelerinin düşük gelirli Avrupa ülkelerine kıyasla önemli ölçüde daha iyi performans gösterdiğini tespit etmişlerdir. Wandeda vd. (2021), 2006–2018 döneminde 23 Sahra Altı Afrika ülkesinde kamu harcamalarının etkinliğini iki aşamalı bootstrap tabanlı çıktı odaklı veri zarflama analizi yöntemiyle incelemişler, kurumsal kalite ile yurtiçi tasarrufların kamu harcamalarının etkinliği üzerinde önemli belirleyiciler olduğu, politik istikrar, kamu yönetim etkinliği ve yolsuzlukla mücadele gibi kurumsal kalite göstergelerinin kamu harcamalarının etkinliğini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Tiehi ve Coulibaly (2022), panel ARDL modellemesi kullanarak Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (WAEMU) bölgesindeki kamu sağlık harcamalarının belirleyicilerini araştırmışlar ve hem arz tarafındaki (örneğin tıbbi altyapı, personel) hem de talep tarafındaki faktörlerin (örneğin nüfus artışı, politik istikrar, yolsuzluk) hükümetin sağlık harcamalarını önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Brini ve Jemmali (2016), veri zarflama analizi ve tobit regresyonu kullanarak 1996 ile 2011 yılları arasında 11 MENA ülkesinde kamu harcamalarının göreceli verimliliğini değerlendirmişler ve politik istikrar, serbest ticaret ve ekonomik büyümenin kamu harcamalarının verimliliğini artırdığını tespit etmişlerdir. Balan (2016), VAR analizi kullanarak 1986-2013 döneminde Türkiye’de politik istikrar ile kamu tüketim harcamaları arasındaki ilişkiyi analiz etmiş ve bu değişkenler arasında nedenselliğin bulunmadığını, ancak kamu harcamalarının politik istikrarın değişkenliğinin %13’ünü, politik istikrarın ise harcamaların değişkenliğinin %8’ini açıkladığını ortaya koymuştur. Yabr  ve Semedo (2021), 2000 ile 2015 yılları arasında 27 Sahra altı Afrika ülkesinden elde edilen verileri panel logit modeli kullanarak analiz etmişler ve çeşitli kurumsal göstergelerle ölçülen politik istikrarın, özellikle harcama bazlı ayarlamalar yoluyla mali konsolidasyon olasılığını önemli ölçüde artırdığını tespit etmişlerdir. Darby vd., (2004), geliştirdikleri politik ekonomi modeli aracılığı ile 13 Avrupa ülkesinden (1963–1996) elde edilen panel verileri ampirik olarak test etmişler, demokrasilerde politik belirsizliğin kamu yatırımlarının azalmasına ve hükümet tüketimine kaymaya yol açtığını, dolayısıyla uzun vadeli verimlilik artışı ve sosyal refahı düşürdüğünü ortaya koymuşlardır. Sironi ve Tornari (2013), 2005 ile 2009 yılları arasında 28 Avrupa ülkesinden Uluslararası Şeffaflık Örgütü’nün Yolsuzluk Algı Endeksi verilerini kullanarak yolsuzluk ve politik istikrarın kamu harcamaları düzeyleri üzerindeki etkisini analiz etmişler ve yolsuzluğun artmasının politik istikrarsızlığın artmasıyla ilişkili olduğunu ve her ikisinin birlikte kamu harcamalarının artmasına katkıda bulunduğunu belirlemişlerdir.

Kamu harcamaları, politik istikrar ve ekonomik büyüme konusunda teorik ve ampirik çalışmalar yapılmış olmasına rağmen özellikle gelişmekte olan ve yükselen piyasa ekonomileri bağlamında, politik ve ekonomik değişkenleri tek bir ampirik çerçeve içinde aynı anda ele alan bütünleştirici modeller geliştiren çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma, 2002-2023 döneminde 30 gelişmekte olan piyasa ekonomisinde politik istikrar, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki karşılıklı nedensellik ilişkilerinin ampirik incelemesini sunarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

3. Veri ve Metodoloji

Bu çalışma, kurumsal ve ekonomik dönüşümler yaşayan ülkeleri temsil eden 30 gelişmekte olan piyasa ekonomisinde politik istikrar (PI), kamu harcamaları (KH) ve ekonomik büyüme (EB) arasındaki nedensel etkileşimleri incelemektedir. Analize dahil edilen ülkeler Arjantin, Bangladeş, Brezilya, Bulgaristan, Çin, Endonezya, Fas, Filipinler, Gana, Güney Afrika, Hindistan, Kolombiya, Kenya, Kazakistan, Meksika, Mısır, Malezya, Nijerya, Pakistan, Peru, Romanya, Sırbistan, Sri Lanka, Şili, Tayland, Tunus, Türkiye, Ukrayna, Uruguay ve Vietnam'dan oluşmaktadır. Bu geniş örneklem, çalışmanın yükselen piyasa ekonomilerindeki politik istikrar düzeyleri, kamu harcama yapıları ve büyüme eğilimlerinin geniş bir yelpazesini kapsamasını sağlayarak, bulguların genelleştirilebilirliğini ve politika yapıcılar için önemini artırmaktadır. Bu ülkeler, Dünya Bankası sınıflandırmaları ve tutarlı verilerin mevcudiyeti temelinde seçilmiştir. Ekonometrik analiz, panel veri çerçevesini kullanmakta ve değişkenler arasındaki ilişkileri değerlendirmek için simetrik nedensellik testini içermektedir. Analizde kullanılan değişkenler 2002-2023 dönemini kapsamakta olup Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Değişkenler ve kaynaklar

Değişken	Kısaltma	Kaynak
Politik İstikrar Endeksi	PI	World Bank Worldwide Governance Indicators (WGI)
Kamu Harcamaları (Yıllık, % GSYİH)	KH	IMF World Economic Outlook
Ekonomik Büyüme (Yıllık, %GSYİH)	EB	World Bank World Development Indicators (WDI)

Kaufmann vd. (2010) tarafından oluşturulan politik istikrar endeksi (PI), bir hükümetin terör ve politik amaçlı şiddet dahil olmak üzere anayasaya aykırı veya şiddet içeren yöntemlerle istikrarsızlaştırılma veya devrilmesi olasılığının algısını ölçmektedir. Bu endeks, çok sayıda veri kaynağından

derlenen ve 200'den fazla ülkedeki yönetim koşullarını yansıtan Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri (WGI) projesinin bir parçasıdır. Yüksek değerler, daha istikrarlı politik ortamları temsil etmektedir. Kamu harcamaları (KH), genel yönetim nihai harcamalarının GSYİH'ye oranı (%) olarak ölçülmektedir. Bu değişken, sağlık, eğitim, altyapı ve diğer kamu hizmetlerine yönelik harcamaları kapsayan kamu sektörünün büyüklüğünü ve hükümetin mali faaliyetlerini yansıtmaktadır. Veriler, Uluslararası Para Fonu (IMF) Dünya Ekonomik Görünümü (WEO) veritabanından alınmıştır. Ekonomik büyüme (EB), reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıladaki (GSYİH) yıllık yüzde değişim ile ölçülmektedir. Veriler, Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI)'nden alınmıştır. Bu bağlamda, her bir değişken için toplam 660 yıllık gözlem kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerle ilgili bulgular Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı istatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Std. Sapma	Min	Max
PI	660	-0.555	0.772	-2.81	1.089
KH	660	26.586	8.696	9.627	74.416
EB	660	4.084	3.945	-28.759	15.329

Tablo 2'ye göre, Politik İstikrar Endeksi (PI) 'nin ortalama değeri -0,55 olup, -2,81 ile 1,089 arasında değişmektedir. Bu dağılım, yükselen piyasa ekonomileri arasında önemli kurumsal ve politik farklılıklar olduğunu göstermektedir. Bazı ülkeler ciddi istikrarsızlık yaşarken, diğerleri nispeten daha yüksek istikrarı korumaktadır. GSYİH büyüme oranı (EB) ortalama %4,08 olup, en düşük %-28,76, en yüksek %15,33'tür. Bu geniş aralık, analiz döneminde hem derin resesyonların hem de güçlü genişlemelerin yaşandığını göstermekte olup, küresel ve yerel şoklara maruz kaldığını yansıtmaktadır. GSYİH içindeki kamu harcamalarının payı (EB) ortalama %26,59 olup, %9,63 ile %74,42 arasında değişmektedir. Bu durum, yükselen piyasa ekonomileri arasında mali kapasite ve politika tercihleri açısından önemli farklılıklar olduğunu göstermektedir. Hem yatay kesitsel hem de zamansal değişkenlik ile karakterize edilen veri setinin yapısı, panel veri modellemesi için sağlam bir temel oluşturarak politik istikrar, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki dinamik etkileşimlerin ve farklılıkların analizine olanak sağlamaktadır.

Bu çalışmada, yapılan panel veri analizinin güvenilirliğini sağlamak için, değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığını tespit etmek amacıyla ön testler yapılmıştır. Yatay kesit bağımlılığının varlığı, Breusch ve Pagan

(1980) tarafından geliştirilen Lagrange Çarpanı (LM) testi ve CD_{LM} (Pesaran, 2004) testi ile ölçülmüştür. Serilerin bütünleşme özellikleri, Pesaran (2007) tarafından geliştirilen ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan yatay kesitsel olarak genişletilmiş Dickey-Fuller (CADF) birim kök testi ile incelenmiştir. Bu bağlamda, değişkenlerin özellikleri hem zaman hem de yatay kesitsel boyutlarda analiz edilmiştir. Nedensellik analizi aşamasında, Dumitrescu-Hurlin (2012) panel Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Bu yöntem, dengeli panel veri setleri için uygunluğu ve yatay kesit birimleri arasındaki heterojenliği hesaba katabilmesi nedeniyle seçilmiştir. Birimler arasında özdeş nedensel ilişkiler olduğunu varsayan geleneksel Granger nedensellik testlerinden farklı olarak, Dumitrescu-Hurlin (2012) yaklaşımı, bazı ülkelerde nedenselliğin varlığını, diğerlerinde ise yokluğunu da öngörebilmektedir. Bu özellik, yapısal ve kurumsal farklılıkların değişkenler arasında farklı nedensel dinamiklere yol açabileceği yükselen piyasa ekonomilerini içeren çalışmalar için özellikle uygun olmaktadır.

4. Ampirik Bulgular

Bu bölümde yatay kesit bağımlılığı, birim kök testi ve nedensellik testlerinin sonuçları sunulmaktadır.

4.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Ekonometrik çalışmalarda, analizde kullanılan değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının bulunup bulunmadığını test etmek oldukça önemlidir. Bu tür bir bağımlılık, elde edilen sonuçların güvenilirliğini ve geçerliliğini ciddi ölçüde etkileyebilir (Pesaran, 2004). Bu doğrultuda, bu çalışmada ampirik incelemenin ilk adımı olarak, değişkenler arasında olası karşılıklı etkileşimleri incelemek amacıyla yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmıştır. Yatay kesit bağımlılığını test ederken hangi yöntemin kullanılacağı, panel veri setinin boyutlarına bağlıdır. Eğer zaman boyutu (T), yatay kesit boyutundan (N) büyükse, Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM testi tercih edilmektedir. Buna karşılık, $N > T$ durumunda Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD_{LM} testi kullanılmaktadır (bkz. Denklem 1). N ile T'nin eşit olduğu durumlarda ise, yine Pesaran (2004) tarafından önerilen CD_{LM2} testi öne çıkmaktadır.

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{n(n-1)}} \sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=i+1}^n (T \rho_{ij}^2 - \pi r^2 - 1) \quad (1)$$

Çalışmada kullanılan değişkenler için yatay kesit bağımlılığının olup olmadığını test etmek amacıyla CD_{LM1} (Breusch-Pagan, 1980), CD_{LM2}

(Pesaran, 2004), CD_{LM} (Pesaran, 2004), ve yanlışlığı düzeltilmiş CD testleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3 Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları

Yatay kesit bağımlılığı testleri								
	CD_{LM1} (BP,1980)		CD_{LM2} (Pesaran, 2004)		CD_{LM} (Pesaran, 2004)		Bias-Adjusted CD Test	
	Test stat.	P value	Test stat.	P value	Test stat.	P value	Test stat.	P value
EB	2433.05	0.0000	44.27	0.0000	67.74	0.0000	67.02	0.0000
KH	2410.04	0.0000	21.86	0.0000	66.96	0.0000	66.24	0.0000
PI	2009.21	0.0000	1.88	0.0595	53.37	0.0000	52.65	0.0000

Yatay kesit bağımlılığı testlerinin sonuçları, CD_{LM1} (Breusch-Pagan, 1980), CD_{LM2} (Pesaran, 2004), CD_{LM} (Pesaran, 2004) ve yanlışlığı düzeltilmiş CD test istatistiklerine dayalı olarak değerlendirilmiştir. Bu testlerin ortak sıfır hipotezi, paneldeki yatay kesit birimleri arasında bağımlılık olmadığı yönündedir. EB ve KH değişkenleri için tüm testler sonucunda sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu durum, söz konusu değişkenler açısından panelde yer alan ülkeler arasında anlamlı bir yatay kesit bağımlılığı bulunduğunu göstermektedir. PI değişkeni için CD_{LM1} , CD_{LM} ve yanlışlığı düzeltilmiş CD testleri sıfır hipotezini reddetmiş, ancak CD_{LM2} testi sonucunda elde edilen p-değeri (%0.0595), %5 anlamlılık düzeyinin üzerinde kalmıştır. Bu nedenle, CD_{LM2} testine göre PI değişkeni için sıfır hipotezi %5 düzeyinde reddedilememektedir, ancak %10 anlamlılık düzeyinde reddedilebilir. Bu bulgu, PI değişkeni için yatay kesit bağımlılığının diğer değişkenlere kıyasla daha zayıf olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Genel olarak, test sonuçları panelde yer alan tüm değişkenlerde en az bir test aracılığıyla sıfır hipotezinin reddedildiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, panel veri analizinde klasik birinci nesil yöntemler yerine, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel veri tekniklerinin kullanılması uygun olacaktır.

4.2. Panel CADF Birim Kök Testi

Seriler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı tespit edildiğinden, analizde Pesaran (2007) tarafından geliştirilen ikinci nesil Panel CADF birim kök testi kullanılmıştır. Bu testin tercih edilmesi, yatay kesit bağımlılığını açıkça dikkate alması açısından önemlidir. Bu sayede panel birimleri arasında karşılıklı bağımlılığın söz konusu olduğu durumlarda daha güvenilir ve sağlam çıkarımlar elde edilmesi mümkün olmaktadır. Özellikle makroekonomik panel veri setlerinde, paneldeki birimlerin ortak

şoklardan etkilenmediği varsayımı çoğu zaman gerçekçi değildir (Pesaran, 2007). Bu çalışmada kullanılan CADF regresyon denklemi Denklem (2)'de sunulmaktadır.

$$y_{it} = (1 - \phi_i) \mu_i + \phi_i y_{i,t-1} + u_{it}, i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T, u_{it} = \epsilon_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

CADF birim kök testinde, her bir yatay kesit birimi için bireysel CADF istatistikleri hesaplanabilmekte olup, panelin genel durumu hakkında toplu bir değerlendirme sunan CIPS istatistiği de elde edilebilmektedir. Bu test, zaman boyutunun yatay kesit boyutundan büyük ya da küçük olmasına bakılmaksızın uygulanabilir niteliktedir. CADF birim kök testine ait sıfır ve alternatif hipotezler aşağıda sunulmaktadır (Pesaran, 2007).

$$H_0 : \beta_{\gamma} = 0 \text{ (Seri durağan değildir.)} \quad (3)$$

$$H_1 : \beta_{\gamma} < 0, i = 1, 2, \dots, N_1, \beta_1 = 0, i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N \text{ (Seri durağandır.)} \quad (4)$$

Panel düzeyindeki sonucu ifade eden CIPS istatistiği, her bir yatay kesit birimi için elde edilen t istatistiklerinin aritmetik ortalaması olarak hesaplanmaktadır (Pesaran, 2007).

$$CIPS(N, T) = \bar{t} = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (5)$$

Birim kök testine ilişkin sonuçlar Tablo 4'te sunulmaktadır.

Table 4. İkinci nesil Pesaran CIPS birim kök testi

Variables	Constant	
	Level	
	t st.	Prob.
EB	-3.16211	<0.01
KH	-2.34634	<0.01
PI	-2.30917	<0.05

Elde edilen bulgulara göre, düzey değerleri kullanılarak gerçekleştirilen test sonucuna göre EB değişkeni için elde edilen CIPS istatistiği -3.16211 olup, %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezi reddedilmiştir. KH değişkeni için CIPS istatistiği -2.34634, %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotez reddedilmiştir. PI değişkeni için ise CIPS istatistiği -2.30917 olup, sıfır hipotez %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Sonuç olarak, düzey

değerleriyle yapılan analizde serilerde birim kökün bulunmadığı ve serilerin $I(0)$ düzeyinde durağan olduğu kabul edilmiştir. Bu durum, panel veri analizinde serilerin fark alınmasına gerek kalmadan doğrudan düzey değerleriyle analiz yapılabileceğini göstermektedir.

4.3. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik Testi Sonuçları

Bu çalışmada, politik istikrar (PI), ekonomik büyüme (EB) ve kamu harcamaları (KH) arasındaki dinamik ilişkileri incelemek amacıyla Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen panel Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Bu yöntem, heterojen panel veri setlerine uygunluğu sayesinde, ülkeler arasında farklı nedensellik ilişkilerine izin verirken, tüm panel için nedensellik olmadığını varsayan ortak bir sıfır hipotezini test etmektedir. Testin $T > N$ hem de $T < N$ koşullarında uygulanabilir olması ve dengesiz panel veri setlerinde de etkin biçimde çalışması, yöntemin esnekliğini ve ampirik uygulamalardaki kullanılabilirliğini artırmaktadır (Dumitrescu ve Hurlin, 2012). Bu test kapsamında, X ve Y değişkenleri, T zaman periyodu boyunca N adet birim için tanımlanmış iki durağan süreci temsil eder. Testin temel amacı, paneldeki her bir birim için X değişkeninin Y üzerinde Granger anlamında nedensel bir etkisinin olup olmadığını araştırmak ve elde edilen bireysel nedensellik sonuçlarını panel genelinde birleştirerek, ortak bir hipotez testine tabi tutmaktır. Bu nedenle, denklem 6'da yer alan doğrusal heterojen model dikkate alınmaktadır.

$$Y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^k Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^k X_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (6)$$

Dumitrescu ve Hurlin (2012) Granger nedensellik testine ilişkin sonuçlar Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi	W-Stat.	Zbar-Stat.	P Değeri
KH $\nrightarrow$ EB	3.02935	1.46679	0.1424
EB $\nrightarrow$ KH	3.41644	2.25355	0.0242
PI $\nrightarrow$ EB	3.18817	1.78959	0.0735
EB $\nrightarrow$ PI	3.02621	1.46040	0.1442
PI $\nrightarrow$ KH	4.08678	3.61601	0.0003
KH $\nrightarrow$ PI	4.07770	3.59757	0.0003

Test sonuçları, değişkenler arasındaki nedensellik yönü ve niteliği hakkında anlamlı bilgiler sunmaktadır. İlk olarak, ekonomik büyüme (EB) ile kamu

harcamaları (KH) arasındaki ilişki ele alındığında, “EB KH’yi homojen olarak nedensel olarak etkilemez” şeklindeki sıfır hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir ($p = 0.0242$). Bu bulgu, ekonomik büyümenin kamu harcamalarının belirleyicisi olabileceğini göstermektedir. Ancak ters yöndeki ilişki, yani “KH EB’yi nedensel olarak etkilemez” hipotezi reddedilememiştir ($p = 0.1424$). Bu sonuçlar, büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu ortaya koymakta; maliye politikalarının ekonomik performansa tepki verecek şekilde şekillendiğini ima etmektedir.

Politik istikrar (PI) ile ekonomik büyüme (EB) arasındaki ilişkiye bakıldığında ise, her iki yönde de güçlü bir nedensellik kanıtı elde edilememiştir. “PI EB’yi nedensel olarak etkilemez” hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde sınırda reddedilirken ($p = 0.0735$), “EB PI’yi nedensel olarak etkilemez” hipotezi için bir nedensellik tespit edilmemiştir ($p = 0.1442$). Bu sonuçlar, panel genelinde politik istikrar ile ekonomik büyüme arasında zayıf veya istatistiksel olarak belirsiz bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ancak $PI \rightarrow EB$ yönündeki ilişki düşük düzeyde anlamlılık gösterdiğinden, bazı ülkelerde politik istikrarın büyüme üzerinde etkili olabileceği ve bu ilişkinin farklı modellemelerle daha ayrıntılı incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Buna karşılık, politik istikrar (PI) ile kamu harcamaları (KH) arasındaki ilişki oldukça güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir çift yönlü nedenselliğe işaret etmektedir. Hem “PI KH’yi nedensel olarak etkilemez” hem de “KH PI’yi nedensel olarak etkilemez” hipotezleri %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir (her iki yönde $p = 0.0003$). Bu bulgu, politik ortam ile kamu maliyesi arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu göstermektedir. Politik istikrar, kamu harcaması düzeyini ve yapısını önemli ölçüde etkilerken, kamu harcamaları da yönetim kalitesi, kurumsal güven ve politik istikrar algısı üzerinde etkili olabilir.

Sonuç olarak, bulgular maliye politikası analizinde ekonomik ve politik boyutların birlikte değerlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Ekonomik büyüme, kamu harcamaları üzerinde yönlendirici bir rol oynarken; kamu harcamaları ile politik istikrar arasındaki çift yönlü ilişki, politika yapımında daha bütüncül ve kurumsal duyarlılıklara sahip yaklaşımlar geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

5. Sonuç

Bu çalışma, 2002-2023 döneminde 30 yükselen piyasa ekonomisinde politik istikrar, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile araştırmaktadır. Kamu harcamalarını analizin merkezine yerleştiren araştırma, kurumsal kırılmalık ve ekonomik dalgalanmanın

sıklıkla görüldüğü yükselen piyasa ekonomilerinde politik istikrar ve ekonomik performanstaki değişikliklerin kamu harcamaları özelinde maliye politikalarını nasıl etkilediğini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Çalışmanın ampirik bulguları, bu değişkenler arasında hem doğrudan hem de dolaylı bağlantılar olduğunu ortaya koymaktadır. Değişkenler arasındaki nedenselliklerin yönünü belirlemek için Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Bu yöntem, yatay kesit birimleri arasındaki heterojenliği hesaba kattığı ve yatay kesit bağımlılığın varlığında bile güvenilir sonuçlar verdiği için geleneksel Granger nedensellik testine göre önemli avantajlar sunmaktadır. Ayrıca, $T > N$ ve $T < N$ durumlarını ele almadaki esnekliği ve dengesiz panel veri setlerine uygulanabilirliği, ampirik analizin güvenilirliğini güçlendirmektedir. Sonuçlar, politik istikrar ile kamu harcamaları arasında iki yönlü bir nedensel ilişki olduğunu ve bu iki değişken arasında karşılıklı bir etki olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına tek yönlü bir nedensellik bulunmuş, bu da ekonomik performansın mali kararları etkilediğini ima etmektedir. Ancak, panel genelinde politik istikrar ile ekonomik büyüme arasında net bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir. Bu bulgular, maliye politikasının oluşturulmasında hem ekonomik hem de politik boyutların dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, kamu harcamalarının sadece makroekonomik göstergeler tarafından şekillendirilmediğini, aynı zamanda kurumsal ve yönetimle ilgili faktörlere de duyarlı olduğunu vurgulamaktadır.

Çalışma, birkaç önemli politika çıkarımında bulunmaktadır. İlk olarak, politik istikrar sadece bir kalkınma hedefi olarak değil, aynı zamanda sağlam mali yönetimi mümkün kılan bir koşul olarak da kabul edilmelidir. Şeffaflığı, hesap verebilirliği ve politika sürekliliğini teşvik eden kurumların güçlendirilmesi, kamu harcamalarının etkinliğini artırabilir. İkinci olarak, ekonomik büyüme peşinde olan karar vericiler, mali önceliklerini kısa vadeli siyasi teşviklerden ziyade uzun vadeli kalkınma hedefleriyle uyumlu hale getirmeye çalışmalıdır.

Bu araştırma, yükselen piyasa ekonomilerindeki politik, ekonomik ve mali değişkenlerin entegre bir analizini sunarak mevcut literatüre katkıda bulunmaktadır. Yirmi yılı aşkın bir dönemi kapsayan güncel ve simetrik bir panel veri seti kullanılarak yapılan bu çalışma, politik ve ekonomik güçlerin kamu harcamalarının sonuçlarını nasıl şekillendirdiğine ilişkin ampirik kanıtlar sunmaktadır. Bununla birlikte, çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Politik istikrar ölçüsü, kurumsal değişimlerin ayrıntılarını tam olarak yansıtmayabilecek algı endekslerine dayanmaktadır. Ayrıca, analiz

makro düzeydeki eğilimleri ele alırken, ülke içi farklılıkları veya harcama yapısındaki farklılıkları dikkate almamaktadır. Gelecekteki araştırmalar, harcama türlerini (örneğin, reel ve cari harcamalar) ayrıştırarak, ek kurumsal göstergeler ekleyerek veya ülkeye veya bölgeye özgü vaka çalışmaları yürüterek bu boyutları inceleyebilir. Kamu harcamalarının şekillenmesinde demokratik kalitenin, mali kuralların veya dış borç dinamiklerinin rolünün araştırılması da değerli bilgiler sağlayabilir.

Sonuç olarak, politik istikrar etkili kamu harcama politikalarının oluşturulması ve sürdürülebilirliği için temel öneme sahiptir. Sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma hedefleyen yükselen olan piyasa ekonomileri için, istikrarlı bir politik ortamın sağlanması, mali alanın genişletilmesi hayati öneme sahiptir.

Referanslar

- Abal Medina, J. M. (2020). Peronism back in power in Argentina: Economic crisis and political stability. *Latin American Policy*, 11(1), 148-153. <https://doi.org/10.1111/lamp.12184>
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2000). Political losers as a barrier to economic development. *American Economic Review*, 90(2), 126-130. <https://doi.org/10.1257/aer.90.2.126>
- Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2005). Institutions as a fundamental cause of long-run growth. *Handbook of economic growth*, 1, 385-472. [https://doi.org/10.1016/S1574-0684\(05\)01006-3](https://doi.org/10.1016/S1574-0684(05)01006-3)
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty*. London: Profile Books. <https://doi.org/10.1355/ae29-2j>
- Aisen, A., & Veiga, F. J. (2013). How does political instability affect economic growth?. *European Journal of Political Economy*, 29, 151-167. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2012.11.001>
- Alexiou, C. (2009). Government spending and economic growth: Econometric evidence from the South Eastern Europe (SEE). *Journal of Economic and Social Research*, 11(1), 1.
- Altun, R. K. (2016). *The effect of political stability and governance on economic development*. Available at SSRN 2948652. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2948652>
- Bakar, M. A. A. A., Palil, M. R., & Maelah, R. (2023). Governance quality of political stability and rule of law on tax compliance: a mediation analysis of tax morale. *Jurnal Pengurusan*, 67, 1-13. <https://doi.org/10.17576/pengurusan-2023-67-09>
- Balan, F. (2016). Politik istikrar ve devlet harcamaları ilişkisi: 1986-2013 VAR analizi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(27), 519-537.
- Barro, R. J. (1990). Government spending in a simple model of endogenous growth. *Journal of Political economy*, 98(5, Part 2), S103-S125. <https://doi.org/10.1086/261726>
- Barro, R. J. (1996). Democracy and growth. *Journal of Economic Growth*, 1, 1-27. <https://doi.org/10.1007/BF00163340>
- Blanchard, O., & Johnson, D. R. (2013). *Macroeconomics* (6th ed.). Pearson Education.
- Bohn, F. (2002). *Public finance under political instability and debt conditionality*. Working Paper. University of Essex, Department of Economics, Economics Discussion Papers, Colchester.
- Bose, N., Haque, M. E., & Osborn, D. R. (2007). Public expenditure and economic growth: A disaggregated analysis for develo-

- ping countries. *The Manchester School*, 75(5), 533-556. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9957.2007.01028.x>
- Breusch, T.S.; Pagan, A.R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification tests in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47, 239-253. <https://doi.org/10.2307/2297111>.
- Brini, R., & Jemmali, H. (2016). Public spending efficiency, governance, political and economic policies: Is there a substantial causal relation? Evidence from selected MENA countries. *International Journal of Economics and Financial Management*, 1(1), 24-34.
- Campos, N. F., & Nugent, J. B. (2002). Who is afraid of political instability?. *Journal of Development Economics*, 67(1), 157-172. [https://doi.org/10.1016/S0304-3878\(01\)00181-X](https://doi.org/10.1016/S0304-3878(01)00181-X)
- Chan, S. G. & Abd Karim, Z. (2012). Public spending efficiency and political and economic factors: Evidence from selected East Asian countries. *Economic Annals*, 57(193), 7-24. <https://doi.org/10.2298/EKA1293007C>
- Chirwa, T. G., & Odhiambo, N. M. (2016). Macroeconomic determinants of economic growth: A review of international literature. *The South East European Journal of Economics and Business*, 11(2). <https://doi.org/10.1515/jeb-2016-0009>
- Çiftçi, C., & Aykaç, G. (2011). İçsel büyüme modelleri ve küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelerin konumları. *Sosyoekonomi*, 14(14), 159-180.
- Darby, J., Li, C. W., & Muscatelli, V. A. (2004). Political uncertainty, public expenditure and growth. *European Journal of Political Economy*, 20(1), 153-179. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2003.01.001>
- Dogar, A. H., & Khalid, M. M. (2024). Economic consequences of political instability in Pakistan: a study of Fiscal policy and investor confidence. *Pakistan Social Sciences Review*, 8(3), 628-637.
- Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.014>
- Facchini, F. (2018). What are the determinants of public spending? An overview of the literature. *Atlantic Economic Journal*, 46(4), 419-439. <https://doi.org/10.1007/s11293-018-9603-9>
- Fan, S., Yu, B., & Saurkar, A. (2008). Public spending in developing countries: trends, determination, and impact. S. Fan (Ed.), *Public Expenditures, Growth, and Poverty: Lessons from Developing Countries* (s. 20-55) içinde. Baltimore: The Johns Hopkins University Press
- Felicia, C. M. (2023). Analysis of the sustainability of fiscal policy in Romania. *Annals-Economy Series*, 6, 108-111.
- Günay, E. K., & Aygun, B. (2022). The impact of economic growth on government expenditures in Sub-Saharan African countries: a panel data analy-

- sis for Wagner law and Keynesian approach. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(1), 297-304.
- Herrera-Echeverri, H., Haar, J., & Estevez-Bretón, J. B. (2014). Foreign investment, institutional quality, public expenditure, and activity of venture capital funds in emerging market countries. *Global Economy Journal*, 14(2), 127-162. <https://doi.org/10.1515/gej-2013-0068>
- Holland, M. (2019). Fiscal crisis in Brazil: causes and remedy. *Brazilian Journal of Political Economy*, 39, 88-107. <https://doi.org/10.1590/0101-35172019-2918>
- Hossain, M. A., Toufique, M. M. K., Smrity, D. Y., & Kibria, M. G. (2024). Testing the validity of Wagner's law in four income groups: A dynamic panel data analysis. *Heliyon*, 10(2). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e24317>
- Hurwitz, L. (1973). Contemporary approaches to political stability. *Comparative Politics*, 5(3), 449-463. <https://doi.org/10.2307/421273>
- Jain, M., Nagpal, A., & Jain, A. (2021). Government size and economic growth: an empirical examination of selected emerging economies. *South Asian Journal of Macroeconomics and Public Finance*, 10(1), 7-39. <https://doi.org/10.1177/2277978720979889>
- Jong-A-Pin, R. (2009). On the measurement of political instability and its impact on economic growth. *European Journal of Political Economy*, 25(1), 15-29. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2008.09.010>
- Kaufmann, D., Kraay, A. and Mastruzzi, M. (2010) *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues* (World Bank Policy Research Working Paper No. 5430). The World Bank Development Research Group Macroeconomics and Growth Team. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1682130>
- Lupu, D., Petrisor, M. B., Bercu, A., & Tofan, M. (2018). The impact of public expenditures on economic growth: A case study of Central and Eastern European countries. *Emerging Markets Finance and Trade*, 54(3), 552-570. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2017.1419127>
- Magazzino, C. (2012). Wagner versus Keynes: Public spending and national income in Italy. *Journal of Policy Modeling*, 34(6), 890-905. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2012.05.012>
- Masry, M. (2015). The role of political stability in achieving economic development. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 6(16), 134-153.
- Mlambo, V. H., & Masuku, M. M. (2020). Governance, corruption and COVID-19: The final nail in the coffin for South Africa's dwindling public finances. *Journal of Public Administration*, 55(3-1), 549-565.
- Musgrave, R.A. and Musgrave, P.B. (1989). *Public finance in theory and practice*. New York: McGraw-hill.

- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge university press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
- Patalinghug, E. (2024). An Assessment of the Infrastructure Program of the Duterte Administration. *Philippine Management Review*, 31, 65-86.
- Pesaran, M. H. (2004). *General diagnostic tests for cross section dependence in panels* (Cambridge Working Papers in Economics No. CWPE 0435). Cambridge: University of Cambridge <https://doi.org/10.17863/CAM.5113>
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Pesaran, M.H.; Ullah, A.; Yamagata, T.A. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105–127. <https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x>.
- Pitterle, I., Haufler, F., & Hong, P. (2015). Assessing emerging markets' vulnerability to financial crisis. *Journal of Policy Modeling*, 37(3), 484-500. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2015.03.010>
- Ram, R. (1986). Government size and economic growth: A new framework and some evidence from cross-section and time-series data. *The American economic review*, 76(1), 191-203.
- Rayp, G., & Van De Sijpe, N. (2007). Measuring and explaining government efficiency in developing countries. *The Journal of Development Studies*, 43(2), 360-381. <https://doi.org/10.1080/00220380601125230>
- Rodrik, D. (2000). Institutions for high-quality growth: what they are and how to acquire them. *Studies in Comparative International Development*, 35, 3-31. <https://doi.org/10.1007/BF02699764>
- Shabbir, G., Anwar, M., & Adil, S. (2016). *Corruption, political stability and economic growth*. *The Pakistan Development Review*, 55(4), 689-702.
- Sironi, E., & Tornari, M. (2013). Corruption, political instability and public finance in Europe. *International Journal of Monetary Economics and Finance*, 6(2-3), 203-212. <https://doi.org/10.1504/IJMEF.2013.056397>
- Tang, C. F., & Abosedra, S. (2014). The impacts of tourism, energy consumption and political instability on economic growth in the MENA countries. *Energy Policy*, 68, 458-464. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2014.01.004>
- Tiehi, T. N., & Coulibaly, F. N. (2022). Determinants of public health spending in WAEMU area: An empirical investigation. *Bulletin of Applied Economics*, 9(1), 39-49. <https://doi.org/10.47260/bae/914>
- Uçal, H. (2023). Cointegration, causality and Wagner's Law: A panel data analysis for Eurozone. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(63), 2610-2616.

- Udo, A. B., Effiong, C. E., & Ogar, O. O. (2016). Economic growth of West African countries and the validity of Wagner's law: a panel analysis. *Asian Journal of Economics and Empirical Research*, 3(1), 71-83. <https://doi.org/10.20448/journal.501/2016.3.1/501.1.71.83>
- Wandeda D.O., Masai W. & Nyandemo S.M. (2021). The Efficiency of Public Spending in Sub-Saharan Africa. *European Scientific Journal, ESJ*, 17(19), 173. <https://doi.org/10.19044/esj.2021.v17n19p173>
- West, J., & Desai, P. (2002). *Diverse structures and common characteristics of developing nations*. Inggris: Oxford University, 39.
- Wu, S. Y., Tang, J. H., & Lin, E. S. (2010). The impact of government expenditure on economic growth: How sensitive to the level of development?. *Journal of Policy Modeling*, 32(6), 804-817. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2010.05.011>
- Yabré, T., & Semedo, G. (2021). Political stability and fiscal consolidation in sub-Saharan African countries. *The World Economy*, 44(4), 1077-1109. <https://doi.org/10.1111/twec.13077>
- Yolal, M. (2018). Nobel ödülü sahibi James M. Buchanan'ın konseptinden kurallar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(65), 160-179. <https://doi.org/10.17755/esosder.312170>

